

УДК 37.091.4–87[460]”1492/1540”

БОРИС ГОД

НАТАЛІЯ ГОД

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВЕЛИЧНА ПОСТАТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ: ІСПАНСЬКИЙ НАСТАВНИК І ГУМАНІСТ Х.Л. ВІВЕС (1492-1540 РОКИ)

У пропонованій статті представлено історико-педагогічний портрет видатного діяча європейського Відродження, іспанського гуманіста і педагога Х.Л. Вівеса. Авторами розкрито зміст основних положень педагогічної концепції ренесансного наставника, представлено бачення Х.Л. Вівесом структури, змісту, принципів і методів шкільного навчання, його розуміння характеру взаємин між вихователем і вихованцем, шляхів реалізації індивідуального підходу. Особливу увагу звернено на вівесівське бачення місця релігії та християнського гуманізму в удосконаленні європейської освітньо-виховної практики у ранній Новий час. Зроблено висновок про гуманістично-педагогічний потенціал, напрями і перспективи інтерпретації педагогічної спадщини Х.Л. Вівеса у моделюванні сучасних засад інноваційного розвитку світової та національної освітньо-виховної та гуманістичної стратегії.

Ключові слова: Х.Л. Вівес, християнський гуманізм, ренесансний гуманізм, північне Відродження, виховання, навчання, чесноти, гуманізація виховного процесу, принципи виховання, індивідуальний підхід

Реформування українського освітнього простору вимагає діалогу культур, глибшого й активнішого вивчення європейських педагогічних цінностей, переосмислення досвіду й досягнень попередніх поколінь, що спонукає до виваженого й неупередженого аналізу спадщини тих педагогів минулого, на плечах яких формувалася сучасна педагогіка як самостійна наука.

Однією з визначних персоналій в історії європейської освіти XVI століття можна вважати іспанського гуманіста Хуана Луїса Вівеса – людини, яка особливо багато зробила для перетворення педагогіки в

науку. Його філософсько-педагогічна спадщина привертала увагу лише окремих дослідників (В. Лоренцсон, В. Меншиков, О. Тарасова, Т. Хворостянова).

Мета статті – проаналізувати основні педагогічні ідеї великого іспанського педагога-гуманіста щодо організації процесу навчання й виховання нової людини для нового часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хуан Луїс Вівес народився 6 березня 1492 року у Валенсії в сім'ї новонавернених християн. Це визначило його подальшу долю і змусило рано залишити Іспанію, де лютувала інквізиція. Х.Л. Вівес закінчив Паризький університет, переїхав до Фландрії. У 1523-1529 роках він жив у Англії, викладав в Оксфорді та служив домашнім учителем Генріха VIII і його дружини Катерини Арагонської. Через розбіжності з королем гуманіст залишив Лондон і переїхав до міста Брюгге. Помер у 1540 році.

Х.Л. Вівес став органічною частиною європейського духовного співтовариства, яке утворили тогочасні гуманісти. Він товаришував з Еразмом Роттердамським і Томасом Мором. “Я вже давно не бачив, – писав про нього Мор, – нічого настільки витонченого і вченого... Але найдивовижніше те, що свої знання Вівес засвоїв таким чином, що може передавати їх іншим, навчаючи. Крім того, хто викладає більш приємно і з більшою користю, ніж Вівес?” [4, с. 129].

Серед гуманістів Х.Л. Вівес прославився як знавець давніх мов і літератури. Але більшу частину його творчої спадщини становлять педагогічні праці. Він накопичив значний досвід практичної роботи, викладаючи в школах та університетах Європи. На цій основі й сформувалася його педагогічна система.

Х.Л. Вівес належав до гуманізму XVI століття, який був зрілішим у поглядах на людину, ставленні до античності. Він усвідомлював, що остання дещо заважала подальшому розвитку наукових знань. “І ми не карлики, і вони не велетні, – писав він, – а всі ми люди, однакові на зріст, і завдяки їхній спадщині ми можемо навіть піднятися трохи вище, щоб зберегти їхню діяльну пристрасть, горіння духу, доблесть і любов до істини” [2, с. 88].

Вагомими були критичні зауваження Х.Л. Вівеса щодо діючої церковної схоластичної доктрини. Так, у памфлеті “Проти псевдодіалектиків” (1519 рік) він підкреслював, що в схоластичних хитросплетіннях немає ніякої науки. Істинне пізнання досягається вивченням реального світу, прямим зверненням до природи.

Х.Л. Вівес уважав, що в навчанні простежується така закономірність: від почуттів – до розуму, від простого – до складного. Розуміючи людину як тілесно-душевну єдність, він віддавав пріоритет душі над тілом і розуму над емоціями. Дуже важливо, писав гуманіст у трактаті “Про душу і життя”, глибоко вивчити цей феномен [1, с. 124].

Як бачимо, погляди Х.Л. Вівеса на проблеми тогочасної педагогічної думки мали досить важливе підґрунтя у вигляді філософії, психології, антропології, етики як античних часів, так і епохи європейського Відродження. Корисними були й власні здобутки, а також узагальнення досвіду викладачів університетів і вчителів шкіл, для яких він розробляв навчальні програми й посібники.

Педагогічним ідеалом доби Відродження була всебічно і гармонійно розвинена особистість. Мета виховання розумілась як створення умов для розвитку її кращих задатків. Тому й потрібне виховання, бо воно здатне, на думку Х.Л. Вівеса, викоринити або зменшити негативні звички, розвинути позитивні природні нахили.

Тогочасні гуманісти говорили про розумове, моральне, громадянське та фізичне виховання. Х.Л. Вівес був палким прихильником науки й освіти. Виховання розуму, інтелектуальний розвиток він уважав першочерговим для кожної людини. “Найбільшим злом уважай, – радив гуманіст своїм учням, – не убогість, або незнатність, або тюрму, або голість, неславу, бридкість тіла, хвороби, слабкість, але такі та їм подібні хиби: невігластво, дурість, безумство” [1, с. 125].

У праці “Про викладання навчальних дисциплін” Х.Л. Вівес запропонував власне бачення наукової освіти, яке відзначається систематичністю, комплексністю, де кожній галузі знань відведено певне місце. Він уважав, що вивчати треба все те цінне, що накопичено наукою. Найбільш значним його внеском у розвиток педагогіки Відродження були навчальний план і програма школи, які склали цілісну систему змісту освіти, включали найважливішу літературу з усіх предметів, правила послідовності їх вивчення та єдину методику навчання – від раннього віку до університету.

Х.Л. Вівес суттєво розширив коло шкільних дисциплін. Він закликав навчання розпочинати з вивчення мов, бо вони є доступнішими для дітей і торують “шлях до дисципліни, викладеної цією мовою”. Стародавні мови радив вивчати після рідної, шляхом коментованого читання. Далі йшли логіка і діалектика, звичайно, у доступній формі. Усі предмети Х.Л. Вівес класифікував за метою і змістом. Особливу увагу гуманіст звертав на вивчення логіки, яка забезпечує пошук істини. Опанувавши її, можна переходити до природничих наук.

Такий підхід був принципово новим, він докорінно відрізнявся від загальноприйнятих у той час правил і поглядів самих гуманістів, прихильників класичної освіти.

Х.Л. Вівес одним із перших порушив питання про вивчення у школі природознавства. Вивчення природи мислитель радив розпочати з широкої експозиції “неба, стихій і речей у них”, аби створити в уяві дитини загальні й чіткі уявлення про Всесвіт, “як від малюнку на дошці”. Він закликав упродовж першого етапу освіти – від 7 до 15 років вивчати основи географії та гідрології. Тим, хто бажав продовжити навчання, пропонував поглиблювати знання шляхом читання книг, спостережень і самостійної роботи. На другому етапі необхідно було засвоїти “більш приховані рухи природи”. Далі, на думку гуманіста, наставав час математики, історії та етики. Усі ці науки він радив вивчати, пов’язуючи їх із життям, бо геометрія корисна в архітектурі й оптиці, природничі знання – у сільському господарстві.

На думку Х.Л. Вівеса, загальна освіта повинна закінчуватися до 25 років. Пізніше поряд зі спеціальними дисциплінами – медициною, юриспруденцією, студент мав вивчати психологію, історію, філософію і право, а також основи економіки і політики. Особливе значення Х.Л. Вівес надавав історії. Він уважав, що без неї неможлива ніяка інша наука, а крім цього, вона дуже корисна з точки зору виховання моралі, бо подає зразки для наслідування [7, с. 31-32].

Обов’язковим, на думку Х.Л. Вівеса, є вивчення теології. Вона немов завершує піраміду знань і пояснює вищі істини. Узагалі, гуманіст не поривав з християнською традицією в освіті та вихованні. Він радив прилучати дітей до релігії з раннього віку і бачив у ній важливий резерв виховання.

Цікаво, що під освітою, навчанням Х.Л. Вівес розумів не лише опанування основ наук, але весь досвід, якого набуває людина. Власне, йшлося про щось схоже на сучасну категорію “соціалізація”. Х.Л. Вівес називав це “навчанням житейської мудрості”, під якою розумів як усі теоретичні знання, здобуті в школі, так і життєвий досвід самих учнів, накопичений під впливом літератури і вчителів, трудовий досвід селян і ремісників, необхідність вивчення якого наполегливо підкреслював [6, с. 89-91].

Отже, значення наукової освіти, розумового виховання Х.Л. Вівес оцінював дуже високо. Він уважав, що вихований розум здатний протистояти низьким пристрастям, що штовхають людину на злочин, роблять зажерливою, пихатою, псують добру від природи людську сутність. Розум, як зазначав Еразм Роттердамський, – це “...той божественний радник, що, сидячи у високій фортеці, пам’ятає про своє походження і не думає ні про що брудне, ні про що низьке” [3, с. 114]. Науки “радісне роблять іще радіснішим, сумне терпимим, нерозсудливі прагнення юності приборкують, нудну незграбність старості полегшують; удома, зовні, у світі, особливо в самотності та багатолюдстві, на дозвіллі й на службі вони супроводжують і допомагають” [1, с. 126].

Своє розуміння виховного ідеалу Х.Л. Вівес сформував у максимі: “Великим благом уважай... добродієність і з нею поєднані знання, гостроту розуму і здоровий глузд” [1, с. 114]. І ще: “Прагненню до премудрості ніяких меж ставити не потрібно. Воно повинно закінчитися разом із життям. Завжди людині, доки вона живе, необхідно піклуватися про три предмети: 1) як добре міркувати, 2) як добре говорити, 3) як добре діяти” [1, с. 126]. Отже, загалом знання й освіта повинні служити моральному удосконаленню особистості, якому Х.Л. Вівес надавав надзвичайно великого значення.

Недарма постулатами середньовічної етики були покірність, терпіння, милосердя, стримування надмірних претензій розуму (гордині) і навіть аскетизм. Ключовими поняттями вважалися “добродієність”, “благо”, “благородство”. “Кардинальних” добродієностей називали чотири: розсудливість, стійкість, поміркованість і справедливість. А на чолі їх – віра, надія, любов (милосердя). Моральними нормами вважалися також заповіді Христа.

Х.Л. Вівес головними людськими чеснотами вважав громадянськість і патріотизм. “Хлопчиків, – говорив він, – необхідно готувати до активної діяльності на благо суспільства, красномовності навчати для того, щоб виступити проти “безправності й ганьби за право і честь”. У схоластичних диспутах на теми моралі немає ніякої користі: кращі риси особистості здобуваються вправами, рівнянням на моральні ідеали [4, с. 134].

Як гуманіст “північного” типу, він робив акцент на розумових якостях і вважав релігію вагомим чинником морального виховання. Учні він радив наставляти в душі християнського благочестя і заповітів Христа: люби ближнього свого, не відповідай злом на зло, грубістю на грубість, не підозрюй, не зневажай, не проклинай, уникай брехні, будь совісним, бо це “міцна стіна, за якою ми спокійні і безпечні” [5, с. 37-38].

Хуан Луїс Вівес говорив і про значення фізичного розвитку у вихованні дитини. Її тіло “повинно бути здоровим, щоб була здоровою душа” [1, с. 115]. Оскільки душа перебуває в тілі, “не зовсім нам годиться залишати і зневажати” його. Їжа, сон, вправи мають слугувати врешті-решт душі, здоров’ю і

“примноженню природних дарувань” [1, с. 124], але в усьому слід дотримуватися поміркованості, навіть в іграх, і не пестити тіло.

Загалом роздуми Х.Л. Вівеса про моральне і фізичне виховання були не завжди глибокими. У них ми знаходимо чимало протиріч, відчувається прагнення не руйнувати усталені традиції. Це викликано ще й тим, що, з огляду на загрозу інквізиції, він вимушений був говорити обережно та підкреслювати вірність церковній ортодоксії.

Але, як би там не було, Х.Л. Вівес до кінця залишався гуманістом у питаннях про принципи виховання і навчання. Найважливішим з них він уважав запровадження гуманних начал у стосунки між вихователем і учнем. Мислитель виступав проти жорстокості й антигуманності шкільних порядків, коли вчителі “служать не дитині, а палиці” [1, с. 115]. Вищий обов’язок вихователя – відданість “учневі й істині”. Учитель повинен любити дитину, як батько, бо “хто більшою мірою є батьком, той, хто народив тіло, чи той, хто народив дух? Учитель більший, ніж батько, бо дух цінніший від тіла” [1, с. 105-106].

На думку Х.Л.Вівеса, учителеві необхідно завоювати любов і довіру дитини. Він переконаний, що методами роботи вихователя повинні бути переконання, заохочення, вправи. Необхідно спиратися на позитивне в дитині, частіше хвалити її, ніж лаяти і карати, оскільки страждання часто штовхає до зла. Обираючи міру покарання, слід добре її продумати, обґрунтувати, щоби не завдати шкоди тілесному і духовному здоров’ю. Покарання повинно бути доречним і справедливим.

З принципом гуманізації виховного процесу тісно пов’язувалася необхідність вивчення дитини і врахування її вікових та індивідуальних особливостей. Перефразовуючи відому тезу, це можна сформулювати так: “Учителю, пізнай учня”.

Отже, щоб досягти успіху, треба добре знати людину, її внутрішній світ і зовнішні прояви. Вивчаючи вихованця, писав Х.Л. Вівес, необхідно звернути увагу на “...його моральний настрій, інтелектуальні здібності, специфічні нахили, фізичний стан і майбутнє покликання” [1, с. 97].

Х.Л. Вівес у будь-якій педагогічній роботі радив керуватися передусім віковими особливостями дитини. “Немає більшої помилки, – стверджував він, – ніж вимагати від дерева плодів навесні, коли воно тільки починає розквітати. Жоден педагог не повинен гніватися на хлопчика за те, що він не може зробити того, що може юнак” [4, с. 134].

Його заслугою було й те, що він уперше в педагогічній думці порушив питання про відмінності навчального предмета від науки. “Учений завжди повинен дивитися вгору, прагнути до вищого... А вчителі у школі мусять враховувати здібності своїх учнів, але не так, щоб проминати що-небудь з науки і повідомляти помилкове замість істинного, але так, щоби завжди обирати відповідне до сил і розуміння учнів” [4, с. 133]. Методика Х.Л. Вівеса базувалася на основі дитячої психології. Маючи характер системи, вона будувалася на засадах доступності, поступовості і спадкоємності. Важливими її елементами були: використання наочності, гра (з неї розпочиналося все навчання), змагання. Це було нове слово в розробці наукових основ навчально-виховного процесу.

Хуан Луїс Вівес також уважав за необхідне враховувати індивідуальні особливості дитини. Він закликав вивчати природні здібності, характер і нахили дитини. Розум, спостережливість, здатність до порівнянь у дітей різні. Кожному необхідно обрати той вид діяльності, який би відповідав особливостям його інтелекту і психіки. Є діти, яким науки взагалі не під силу. Крім шкоди, їм і їхнім товаришам навчання нічого не принесе. Тому краще дати таким учням можливість отримати професію і займатися практичною діяльністю. “Усі хлопчики, – зазначав Х.Л. Вівес, – дуже гарно і швидко роблять те, до чого схильні. Якщо ми будемо змушувати уми до занять, які їм не підходять, то з цього не тільки нічого не вийде, або, навпаки, вийде шкода” [4, с. 134]. Виховання і навчання не сумісні з насильством над дитячою природою. Її дух прагне до свободи. Він “терпить вправи, але не терпить примусу. Можна багато чого від нього домогтися, але мало чого насильством” [1, с. 134].

Ще один важливий принцип – поряд із вихованням слід культивувати самоосвіту і самовиховання. А навчання й виховання розглядав як двосторонній процес. Тому адресував свої настанови і поради як учителям, так і учневі, вважаючи, що все залежить від самостійності й активності останнього. У багатьох творах гуманіст радив дітям як розвивати пам’ять, як і що читати та конспектувати, як слухати і записувати лекції. Своїх учнів він привчав до самоаналізу, до спостережень за власним розвитком. Закликав зберігати старі зошити та порівнювати письмові роботи.

Педагогічні ідеї Х.Л. Вівеса підтверджують думку про те, що в європейській педагогіці XVI століття народжувалися нові, прогресивні теорії навчання і виховання людей різного віку. Але на шляху їх утілення стояли величезні перешкоди. Це був час внутрішніх змін і загострення соціальних протиріч, спричинених кризою і трансформацією традиційних взаємин, широкомасштабних конфліктів і рухів у багатьох країнах.

Х.Л. Вівес був занепокоєний ростом пауперизму і зубожіння народу, обурений жорстокістю і байдужістю влади. Разом із прогресивною інтелігенцією він закликав правителів звернути увагу на соціальні проблеми. Гуманіст обстоював рівність людей у правах на належну освіту. Він захищав ідею жіночого навчання, брав участь у створенні шкіл для бідних, розробив програму і кошторис їх фінансування, хоча й усвідомлював, що в такий спосіб цю важку соціальну проблему не розв'язати.

Х.Л. Вівес виступав за державну школу, яка давала б ґрунтовну підготовку за єдиною програмою і стала б культурним центром. Талановиті діти з народу повинні навчатися за рахунок держави. Х.Л. Вівес також висунув ідею спільного навчання людей різного віку і статі.

Важливу роль Х.Л. Вівес відводив добору вчительських кадрів, вважаючи, що педагог повинен володіти глибокими знаннями, здібностями до викладання й виховання, бездоганною моральністю... А це – бути одним із тих, про кого сказано: "Ви сіль землі, ви світло миру".

Хуан Луїс Вівес належав до плеяди талановитих гуманістів епохи європейського Відродження. Його ідеї стали золотим фондом ренесансної педагогічної думки. Віра в природну доброту людини, можливості її вдосконалення шляхом освіти і виховання, утвердження гуманного начала у стосунках учителя й учня, боротьба проти схоластики та глибокий демократизм – таку спадщину залишив гуманіст майбутнім поколінням педагогів. Його методична система, пошуки нових підходів до викладання і виховання є актуальними і в наш час.

Список використаних джерел

1. Меньшиков В. М. Педагогика Эразма Роттердамского : открытие мира детства. Педагогическая система Хуана Луиса Вивеса / В. М. Меньшиков : учеб. пособ. – М. : Юристъ, 1996. – 134 с.
2. Вивес Х. Л. О причинах упадка искусств / Х. Л. Вивес // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги Возрождения о формировании личности (XIV-XVII вв.) / сост., вступ. статья и коммент. Н. В. Ревякиной, О. Ф. Кудрявцева. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – С. 88-92.
3. Эразм Роттердамский. Философские произведения / Эразм Роттердамский. – М.: Наука, 1986. – 702 с.
4. Лоренцсон В. Н. Выдающийся испанский педагог-гуманист Хуан Луис Вивес (1492-1540) / В. Н. Лоренцсон // Советская педагогика. – 1959. – № 8. – С. 127-137.
5. Вивес Хуан Луис и его трактат "О вспомоществовании бедным" / предисл., пер. и коммент. Н. П. Денисенко // Возрождение: гуманизм, образование, искусство : межвиш. сб. науч. труд. – Иваново: Изд-во Иванов. гос. ун-та, 1994. – С. 127-139.
6. Вивес Х. Л. Миф о человеке / Х. Л. Вивес // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV-XVII вв.) / сост., вступ. статья и коммент. Н. В. Ревякиной, О. Ф. Кудрявцева. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – С. 88-92.
7. Vives J. L. A Fable About Man : Engl. Transl / J. L. Vives // The Renaissance Philosophy of Man / ed. E. Cassirer et al. – Chicago, 1971. – P. 29-37.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2017 р.

HODB, HODN.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE GREAT FIGURE OF EUROPEAN PEDAGOGY: SPANISH MENTOR AND HUMANIST H. L. VIVES (1492-1540 YEARS)

The article presents the historical and pedagogical portrait of the prominent figure of the European Renaissance, the Spanish humanist and the teacher H. L. Vives. The author discloses the contents of the main provisions of the pedagogical concept of the Renaissance mentor, presents the vision of H. L. Vives structure, content, principles and methods of school education, his understanding of the nature of the relationship between educator and pupil, ways of implementing an individual approach. It was emphasized that H. L. Vives gave exceptional importance to the development of such personality traits as virtue, patriotism, civility, and called for the idea of unity of moral, mental, civic and physical education to be realized. Modified teaching Spanish humanist views, described his vision of the content of the principles of accessibility, continuity and succession of education, the importance of taking into account the psychological, age and individual learning. Particular attention is paid to the Vivesian vision of the place of religion and Christian humanism in the improvement of European educational practice in the early New time. A conclusion on the humanistic-pedagogical potential, directions and perspectives of interpretation of the pedagogical heritage of H. L. Vives in modeling modern principles of innovative development of world and national educational and humanistic strategy.

Key words: *Kh. L. Vives, Christian humanism, Renaissance humanism, Northern Renaissance, upbringing, learning, virtues, humanization of the educational process, principles of education, individual approach.*